

WAARNEMINGEN EN MEDEDELINGEN

DAGVLINDERS IN 1998; NOG STEEDS ONDER DRUK (LEPIDOPTERA: RHOPALOCERA)

Kars Veling

Sinds de atlas van de Nederlandse dagvlinders (Tax 1989) worden nog jaarlijks vele tienduizenden vlinderwaarnemingen doorgegeven. Naast de losse waarnemingen is er een meetnet dagvlinders (Van Swaay 1996) dat de veranderingen in de dagvlinderstand registreert. In deze mededeling zal kort worden ingegaan op interessante ontwikkelingen op dagvlindergebied in de afgelopen jaren. Met name waarnemingen uit 1998 zullen de revue passeren.

Hooibeestjes, geen vrolijk beeld

Het hooibeestje (*Coenonympha pamphilus* (Linnaeus, 1758)) was tot het begin van de negentiger jaren zeer algemeen. Nu is deze vlinder in flinke delen van Nederland een zeldzame verschijning, hoewel de soort in de duinen en in de droge en schrale gebieden in het binnenland al weer redelijk terug is.

Een soort wordt als verdwenen beschouwd als er tien jaar achtereen geen aanwijzingen voor voortplanting zijn gevonden. Helaas is dit bij het tweekleurig hooibeestje (*Coenonympha arcania* (Linnaeus, 1761)) (fig. 1) het geval. De laatste waarneming dateert uit 1987 (bij Terlet) en in 1998 is het tweekleurig hooibeestje daarom toegevoegd aan de rij van 'verdwenen uit Nederland'.

Heidegentiaanblauwtje, schrikken

Het heidegentiaanblauwtje (*Maculinea alcon ericae* Lempke, 1956) is een Rode-Lijstsoort van vochtige heiden en natte graslanden waar de waardplant klokjesgentiaan (*Gentiana pneumonanthe* L.) voorkomt. Op wereldschaal is het een zeldzame soort, waardoor de Nederlandse populaties een belangrijke plaats innemen. Vanaf 1993 worden op diverse locaties het aantal klokjesgentianen en het aantal eitjes van het heidegentiaan

Figuur 1
Coenonympha arcania, verdwenen uit Nederland. Foto
Henkjan Kievit.

Figure 1
Coenonympha arcania, extinct in The Netherlands.
Photo Henkjan Kievit.

blauwtje in vaste plots bemonsterd. Hieruit bleek al dat het niet goed ging met de soort (Veling 1998). In het afgelopen jaar zijn 98 locaties bezocht waarvan de soort uit de afgelopen 10 jaar bekend was. Hier werden eitjes gezocht en werden allerlei andere aspecten bekeken; vegetatie, mieren en het beheer (Ketelaar 1998). Het bleek dat het heidegentiaanblauwtje uit 34% van de recent bewoonde locaties was verdwenen. In Limburg en Utrecht komt de soort nauwelijks meer voor en ook in Drenthe, van oudsher het bolwerk, is de achteruitgang snel gegaan. Redenen hiervoor zijn uiteraard het kleiner worden van de leefgebieden en verdroging, verzuring en vermessing (Oostermeijer & Scheper 1996). Maar ook vernatting kan een rol spelen. Klokjesgentianen zijn gebonden aan vochtiger delen van de heide. Die plekken zijn door de toenemende verdroging steeds kleiner geworden

Figuur 2

Colias croceus werd opvallend veel gezien in 1998. Foto Kars Veling.

Figure 2

Colias croceus was remarkably abundant in The Netherlands in 1998. Photo Kars Veling.

en teruggedrongen tot de laagste delen. In de afgelopen jaren zijn op diverse locaties die delen totaal onder water komen te staan, zelfs midden in de zomer. De vlinder kan geen eitjes afzetten en de waardmieren (*Myrmica ruginodis* Nylander, 1846 en *M. scabrinodis* Nylander, 1846) kunnen ook niet tegen maandenlange inundatie.

Spiegeldikkopje, weg uit Gelderland, nog wel in Noord-Brabant en Limburg

Tot voor enkele jaren waren de Empesche en Tondensche heide (bij Apeldoorn) en de streek rondom de grens van Noord-Brabant en Limburg de enige vliegterreinen van het spiegeldikkopje (*Heteropterus morpheus* (Pallas 1771)). Inmiddels kan geconcludeerd worden dat de populatie in Gelderland is verdwenen. Het gebied was klein en geïsoleerd en had sterk te lijden onder verbossing en verdroging. Hierdoor was de populatie al jarenlang klein en kwetsbaar. De droge winter van 1995-1996 was mogelijk de genadeklap. Ook de

veel grotere populaties in de Peel vertoonden in 1996 een achteruitgang. Hier is de soort echter zo veel aanwezig dat de lege plekken weer kunnen worden opgevuld (Van Swaay 1998).

Groentje, nieuw op Texel

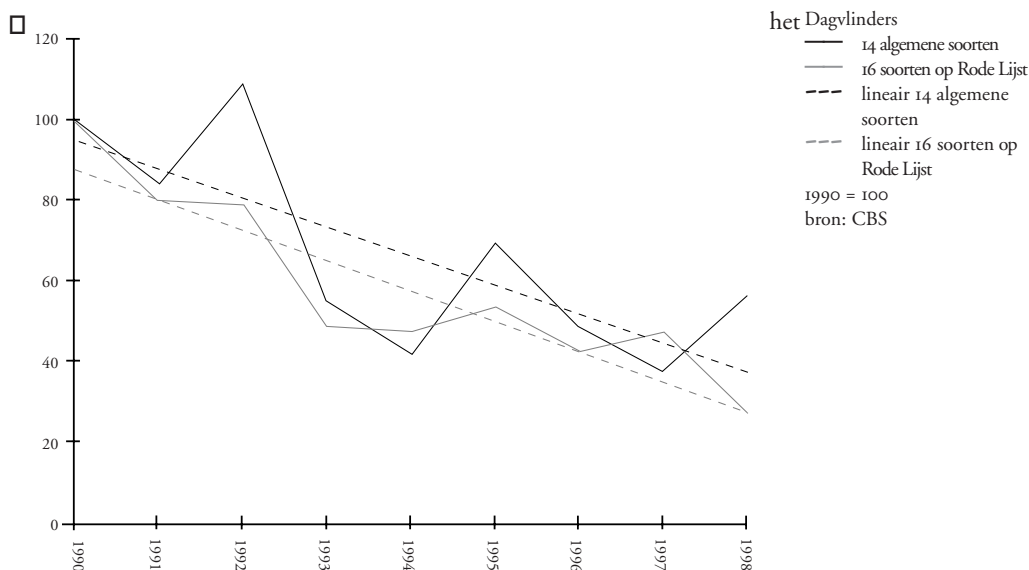
Naast al de sombere verhalen zijn er ook soorten die vooruit gaan en zich op nieuwe plaatsen vestigen. In 1996 werd op Texel een eerste exemplaar van het groentje (*Callophrys rubi* (Linnaeus, 1758)) waargenomen. In 1997 waren er al drie waarnemingen en in 1998 werden verspreid over het zuidwestelijke deel van het eiland 73 exemplaren gezien (Dijksen-Overbeeke 1999). Het groentje is een soort van overgangen tussen heide en bosgebied en komt op de hogere zandgronden redelijk algemeen voor. Op Terschelling wordt de soort incidenteel gezien (Zumkehr 1994), maar ontbreekt voor de rest in het duingebied. Op Texel lijken de leefmogelijkheden voor het groentje prima en het zou goed kunnen dat de soort zich vast zal vestigen.

Tijgerblauwtje, illegaal in Nederland

Het tijgerblauwtje (*Lampides boeticus* (Linnaeus, 1767)) is een uiterst zeldzame trekvlinder in Nederland. In 1998 werd bijvoorbeeld een exemplaar gezien in Bergeijk. Of de vlinders op eigen kracht hier komen of dat ze een handje worden geholpen is altijd de vraag. In de winter van 1998/1999 was er een duidelijk voorbeeld van onvrijwillige immigratie. In december werd in Zeist tussen peultjes, afkomstig uit Egypte, een onbekende rups gevonden. Het dier werd in een bakje gestopt en dagelijks voorzien van verse peultjes. Al snel verpopte de rups en in januari kwam er een tijgerblauwtje uit tevoorschijn. Het lijkt waarschijnlijk dat de soort vaker op deze manier in onze streken terecht komt.

Oranje luzernevlinder, massaal aanwezig

Een trekvlinder die ons land wel regelmatig op eigen kracht bereikt is de oranje luzernevlinder (*Colias croceus* (Geoffroy, 1785)) (fig. 2). Het is een invasiegast, die in zeer wisselende aantallen wordt gezien. Zo was 1998 een erg goed jaar voor de

Figuur 3
Gemiddelde index per jaar van 16 Rode-Lijstsoorten en 14 algemene soorten. Dit zijn vlinders die op minimaal 200 locaties in Nederland geteld worden. Bron: Landelijk Meetnet Dagvlinders (De Vlinderstichting / CBS).

Figure 3
Average index per year for 16 Red List species and 14 common species. These are butterflies which are counted on at least 200 sites in The Netherlands. Source: Dutch Butterfly Monitoring Scheme (Dutch Butterfly Conservation / Statistics Netherlands).

soort (Veling 1998a). Plaatselijk zijn honderden exemplaren geteld, zoals bijvoorbeeld in Noordwijk. Op een aantal plaatsen is ook voorplanting vastgesteld (onder andere in Petten, Egmond en Zeewolde).

Herintroducties

In 1990 zijn het pimperlblauwtje (*Maculinea teleius* (Bergsträsser, 1779)) en het donker pimperlblauwtje (*Maculinea nausithous* (Bergsträsser, 1779)) uitgezet in de Moerputten bij Den Bosch. Beide soorten hebben zich gehandhaafd. Het pimperlblauwtje zit nog voornamelijk op de plaats van uitzetting, maar het donker pimperlblauwtje heeft andere delen gekoloniseerd en wordt ook buiten het natuurreservaat aangetroffen (Wynhoff 1998). Het beheer blijkt van grote invloed te zijn op de soorten. In 1996 werd op de vliegplaats van het pimperlblauwtje gemaaid op

moment dat de eitjes zich op de planten van de grote pimperl (*Sanguisorba officinalis* L.) bevonden. Dit heeft een zeer nadelig effect gehad op de populatie, maar de soort heeft het overleefd en heeft in 1998 weer het niveau van 1995 bereikt. Voor het donker pimperlblauwtje is ook het beheer buiten het reservaat van belang, bijvoorbeeld in wegbermen. Om te zorgen voor een goed beheer is een convenant ondertekend met gemeenten, waterschappen, provincie en agrariërs in de regio. Hiermee moet de toekomst van de soorten en wellicht een verdere uitbreiding worden veilig gesteld (Oostermeijer & Wynhoff 1996). De zilveren maan (*Clossiana seline* (Denis & Schilfermüller, 1775)) is in 1993 uitgezet in de schraallanden van de Meije. Ook deze herintroductie lijkt geslaagd, want er worden jaarlijks tientallen tot honderden exemplaren geteld op dit kleine reservaat. Uitbreiding naar omliggende

terreinen is hier nog niet vastgesteld. Ondanks dat er wel positieve zaken te melden zijn gaan vrijwel alle Rode-Lijstsoorten de laatste jaren nog steeds achteruit. Uit de resultaten van het meetnet dagvlinders (De Vlinderstichting/CBS) blijkt dat ook de gewone soorten vanaf 1990 sterk achteruit gaan (fig. 3). Om hier verandering in te brengen heeft De Vlinderstichting het Herstelplan dagvlinders uitgebracht (Veling 1999). Hierin staan concrete maatregelen om te komen tot behoud en herstel van de vlinderstand. Het gaat hierbij om systeemgerichte maatregelen, maar ook om overlevingsmaatregelen voor bedreigde populaties. Beheerders van natuurgebieden, maar ook van ander groen, zoals waterschappen, gemeenten en wegbermbeheerders, kunnen door kleine aanpassingen in het beheer, hier een steentje aan bijdragen.

Literatuur

- Dijkse-Overbeeke, S. 1999. Een groene golf op Texel. – *Vlinders* 14: 4-5.
- Ketelaar, R. 1998. Het heidegentiaanblauwtje in Nederland. Interimrapportage. – De Vlinderstichting, Wageningen. [rapportnr. vs98.27]
- Swaay, C.A.M. van 1996. Handleiding Dagvlindermonitoring. – De Vlinderstichting, Wageningen. [rapportnr. vs96.07]
- Swaay, C.A.M. van 1998. Het spiegeldikkopje op de Empese en Tondense hei: is er nog hoop? – De Vlinderstichting, Wageningen. [rapportnr. vs98.19]
- Tax, M.H. 1989. Atlas van de Nederlandse dagvlinders. – De Vlinderstichting, Wageningen & Natuurmonumenten, 's-Graveland.
- Veling, K. 1998a. Monitoring bedreigde dagvlinders 1998: jaarlijkse rapportage over het voorkomen van aandachtsoorten in terreinen van Natuurmonumenten. – De Vlinderstichting, Wageningen. [rapportnr. vs98.36]
- Veling, K. 1998b. Goed jaar voor de oranje luzernevlinder. – *Vlinders* 13: 25.
- Veling, K. 1999. Herstelplan dagvlinders 1999-2002. – De Vlinderstichting, Wageningen. [rapportnr. vs98.06]
- Oostermeijer, J.G.B. & M.S. Scheper 1996. Beheersadviezen voor de klokjesgentiaan en het heidegentiaanblauwtje. – De Vlinderstichting, Wageningen. [rapportnr. vs96.14]
- Oostermeijer, J.G.B. & I. Wynhoff 1996. Raamplan bescherming pimperlblauwtjes Noord-Brabant. – De Vlinderstichting, Wageningen. [rapportnr. vs96.34]
- Wynhoff, I. 1998. Monitoring pimperlblauwtjes bij Den Bosch 1998. – De Vlinderstichting, Wageningen. [rapportnr. vs98.38]
- Zumkehr, P. 1994. Dagvlinders van Terschelling. – Van Gorkum, Assen en KNNV Terschelling.

SUMMARY

Butterflies in The Netherlands still under pressure (Lepidoptera: Rhopalocera)
New information on the Dutch Rhopalocera fauna since the distribution atlas of Tax (1989) is presented. *Coenonympha pamphilus* was common in large parts of The Netherlands, but has declined dramatically. *C. arcania* is now formally extinct in our country. An extensive research showed that *Maculinea alcon ericae* has disappeared from many sites. Furthermore the smallest of the two remaining populations of *Heteropterus morpheus* seems to have gone extinct. On the other hand, *Callophrys rubi*, has colonized new territory. *Lampidus boeticus*, was observed once as an adult and once a caterpillar was found between snow peas from Egypt. *Colias croceus* was very abundant in 1998. The reintroductions of *Maculinea teleius* and *M. nausithous* in 1990 appear to have been successful.

K. Veling
De Vlinderstichting
Postbus 506
6700 AM Wageningen

**BOREUS HYEMALIS 'S NACHTS IN COPULA OP
EEN BOOMSTAM GEVONDEN (MECOPTERA:
BOREIDAE)**

Henk Spijkers & Paul van Wielink

Sinds november 1998 is een groepje entomologen gedurende de wintermaanden regelmatig op stap om de aanwezige fauna op boomstammen te bekijken. Speciale aandacht gaat uit naar vleugellose vrouwtjes van 'wintervlinders' (diverse soorten spanners, Geometridae). Het terrein van onderzoek is een perceel met Amerikaanse eiken (*Quercus rubra* L.) in de gemeente Goirle, dicht bij de Regte Heide (Amersfoortcoördinaten 130-390). De boomstammen worden vanaf de voet tot ongeveer 2 meter hoogte in het donker onderzocht met een sterke zaklamp. Er is in de wintermaanden heel wat nachtelijke activiteit waar te nemen: pissebedden, hooiwagens, spinnen, slakken, springstaarten, kevers, maar ook wantsen en miljoenpoten. Soms worden, bij vochtig weer, zelfs regenwormen kruipend op aanzienlijke hoogte tegen de stam aangetroffen.

Op 30 december 1998 werd een copula van de sneeuwspringer *Boreus hyemalis* (Linnaeus, 1767) waargenomen, op ongeveer 30 centimeter hoogte tegen de stam van een Amerikaanse eik (fig. 1, 2). Het paartje hield zich op net boven de grens van het gewoon klauwtjesmos *Hypnum cupressiforme*. De boom staat in een perceel open loofbos, dat vrijwel uitsluitend (> 95%) uit Amerikaanse eik *Quercus rubra* L. bestaat met daarnaast een enkele berk (*Betula* spec.), Larix (*Larix* spec.) en spar (*Picea* spec.). De ondergrond is volledig (> 99%) bedekt met afgevallen blad van Amerikaanse eik. Hier en daar bevindt zich wat mos tegen de voet van de bomen, vooral gewoon klauwtjesmos *Hypnum cupressiforme*, maar ook gewoon gaffeltandmos *Dicranum scoparium*, bos-, grijs kronkelsteeltje en breekblaadje (resp. *Campylotus flexuosus*, *C. introflexus* en *C. pyriformis*), geelsteeltje *Orthodontium lineare* en knopjesmos *Aulacomnium androgynum*. Het perceel wordt doorsneden door een pad waarlangs grote

hoeveelheden haakmos (*Rhytidiadelphus squarrosus*) staan. Dit pad ligt op ongeveer 20 meter van de vindplaats van *Boreus hyemalis*. De vindplaats is ongeveer 150 meter verwijderd van de open terreinen van de (natte) heide.

De avond van 30 december 1998 was tamelijk vochtig met zeer veel spinnen, hooiwagens en slakken op de boomstammen. Van de spanners werden vrouwtjes waargenomen van *Operophtera brumata* (Linnaeus, 1758) en *Erannis defoliaria* (Clerck, 1759). Behalve *Boreus hyemalis* waren ook een aantal keversoorten actief. We troffen op de boomstammen *Nalassus laevioctostriatus* (Goeze, 1777) (zwartlijven, Tenebrionidae) en *Rhinosimus ruficollis* (Linnaeus, 1761) (Salpingidae) in copula aan. Ook een aantal soorten *Dromius* (loopkevers, Carabidae), *Simplocaria semistriata* (Fabricius, 1794) (pilkevers, Byrrhidae), *Strophosoma melanogrammum* (Förster, 1771) (snuitkevers, Curculionidae) en *Tetratoma fungorum* Fabricius, 1790 (Tetratomidae) werden waargenomen. Daarnaast waren enkele vrouwelijke galwespen (Cynipidae) actief.

Raemakers & Kleukers (1999) vermelden dat *Boreus hyemalis* in Nederland recent vooral werd gevonden in zeer open biotopen met een beperkt aandeel hogere planten en in een paar gevallen in oude, vrij open bossen, op de voet van bomen en dan vrijwel altijd in de aanwezigheid van groot rimpelmos (*Atrichum undulatum*). Henderickx (1995) verzamelde ook aantallen *Boreus hyemalis* bij het zoeken naar *Ptilocephala plumifera* (Ochsenheimer, 1810) (zakdragers, Psychidae) op enkele stuifzandheiden van de Belgische Kempen in de omgeving van Mol en Geel. Het door hem gemelde biotoop komt volledig overeen met het boven beschreven voorkeursbiotoop.

Onze waarneming van *Boreus hyemalis* wijkt in alle opzichten af van eerdere meldingen. De dieren werden 's nachts gezien (mogelijk is het zelfs de eerste melding van een nachtelijke copulatie) en ook de biotoop is erg atypisch. Op de nabijgelegen Regte Heide ontbreekt het voorkeursbiotoop, het *Spergulo-Corynephorum*

Figuur 1
Biotoop van *Boreus hyemalis* in Goirle (Noord-Brabant): open loofbos met Amerikaanse eiken. Foto Paul van Wielink.

Figure 1
Habitat of *Boreus hyemalis* near Goirle (province of Noord-Brabant): open deciduous forest with *Quercus rubra*. Photo Paul van Wielink.

met ruig haarmos *Polytrichum piliferum* (Henderickx 1995, Raemakers & Kleukers 1999). De mossen waarmee de sneeuwspinger steeds geassocieerd wordt (ruig haarmos *Polytrichum piliferum*, zandhaarmos *Polytrichum juniperinum* en groot rimpelmos *Atrichum undulatum*) werden niet in de omgeving van de vindplaats in Goirle aangetroffen.

Over de resultaten van nachtelijke inventarisaties is een publicatie in voorbereiding. Dat er bijzondere soorten worden waargenomen hangt ongetwijfeld samen met de ongebruikelijke methode van onderzoek. Noch in een standaardwerk over nachtvlinders (Koch 1984; 'Nachfang mit Licht' op p. 28-44), noch in één over kevers (Freude et al. 1965) wordt hiervan melding gemaakt, ondanks uitvoerige beschrijving van vangstmethoden. Wel meldt Koch (blz. 33): 'In

Figuur 2
Vindplaats van *Boreus hyemalis* in Goirle (Noord-Brabant): Amerikaanse eik, met aan de voet gewoon klauwtjesmos. Foto Paul van Wielink.

Figure 2
Site where of *Boreus hyemalis* was found near Goirle (province of Noord-Brabant): *Quercus rubra* with the moss *Hypnum cupressiformis* at the foot of the tree. Photo Paul van Wielink.

alle Fallen wird der Nachtjäger eine elektrischen Taschenlampe bei sich führen'. Die raadgeving lijkt echter eerder bedoeld om in het donker niet te struikelen!

Zeker, de entomoloog hoeft 's winters niet thuis te blijven (Raemakers & Kleukers 1999): zelfs 's nachts is er zeer veel te beleven!

Literatuur

- Dort, K. van, C. Buter & P. van Wielink 1998. Veldgids Mossen. – Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht.
Freude, H., K.W. Harde & G.A. Lohse 1965. Die Käfer Mitteleuropas 1: 103-121.
Henderickx, H. 1995. *Boreus hiemalis* (Linnaeus, 1767) en *Ptilocephala plumifera* (Ochsenheimer, 1810), weinig gesignaleerde soorten van het inkrimpend heide-stuifzand biotoop (Mecoptera: Boreidae; Lepidoptera: Psychidae). – Phegea 23: 173-177.

Koch, M. 1984. Wir bestimmen Schmetterlinge.
– Verlag J. Neumann-Neudamm, Leipzig.
Raemakers, I. & R.M.J.C. Kleukers 1999. De
sneeuwspinger *Boreus hyemalis* in Nederland
(Mecoptera: Boreidae). – Nederlandse Faunistische
Mededelingen 8: 1-10.

SUMMARY

A copula of *Boreus hyemalis* found on the stem of a tree at night (Mecoptera: Boreidae)
During a winter night a copula of *Boreus hyemalis* (Linnaeus, 1767) was found on the stem of a tree (30 cm above the ground) in a dense forest near Goirle (province of Noord-Brabant). This is a remarkable observation because *Boreus* is thought to be a ground dwelling species, associated with open sand dunes and active during the daytime. Observations of insects on tree stems during winter nights prove to be very rewarding.

H. Spijkers
Weegbree 38
5052 CK Goirle

P.S. van Wielink
Tobias Asserlaan 126
5056 VD Berkel-Enschoot

BIJZONDERE KEVERNONDSTEN IN NEDERLAND (COLEOPTERA: STAPHYLINIDAE, NITIDULIDAE, DERMESTIDAE)

F. C. F. Sterrenburg

Tachyporus quadriscolatus Pandellé, 1869 (Staphylinidae)

Deze kortschildkever werd voor het eerst voor Nederland gemeld door Vorst (1992). Op 23-XII-1983 vond hij een exemplaar in het Kerkebosch te Zeist op een droog heideveldje. In november 1992 werd een tweede exemplaar gevangen bij de Ravenvennen (gemeente Arcen en Velden) (leg. et coll. Sterrenburg). Ook hier was de biotoop in overeenstemming met wat Kerstens (1956) schrijft, namelijk een *Calluna*-heideveld op droge zandgrond. Het exemplaar is door M. Schülke te Berlijn gedetermineerd. In tegenstelling tot de meeste *Tachyporus*-soorten die meestal in aantal op de vindplaats aangetroffen worden, schijnt *T. quadriscolatus* tamelijk solitair te leven. Gezien de thans bekende vindplaatsen in het midden en zuidoosten van het land meen ik dat deze soort nog op meer plaatsen in Nederland te vinden zal zijn.

Carpophilus marginellus Motschulsky, 1858 (Nitidulidae)

Deze *Carpophilus*-soort werd door Brakman (1963) als nieuw voor de fauna gemeld met één exemplaar uit Eindhoven (september 1961) en één exemplaar uit Bergen op Zoom (september 1962) op een rottende *Polyporus*. Sindsdien is de soort niet meer gemeld (Oude 1999). Een derde exemplaar kan nu toegevoegd worden uit het Savelsbos te St. Geertruid (Zuid-Limburg) in een vangpot met gesuikerd bier op 27.VII.1989 (leg. et coll. Sterrenburg, det. Dr. P. Audisio te Rome). *C. marginellus* is ingevoerd in West-Europa en kwam, voor zover bekend, daar aanvankelijk alleen synanthroop voor, tot de kever kennelijk voldoende geacclimatiseerd was om ook buiten stand te houden (Allen 1958). Allen (l.c.) vermeldt Engelse vondsten uit hooi, compost, rottende paddestoelen en andere rottende plantaardige delen. Spornraft (1992) noemt *C. marginellus* 'Kosmopolit, eingeschleppt, eingebürgert

und bereits weit verbreitet; Freilandfunde von der Ostküste bis Osttirol und vom Rheinland bis zum Neusiedler See'. Het dichtstbijzijnde, geïsoleerd staande, huis bij de vindplaats in het Savelsbos lag 50 meter verderop. Potten met gesuikerd bier, zoals reeds Everts die toepaste, of met wijn leveren soms verrassende vondsten op van kevers die anders niet gemakkelijk zijn buit te maken (bijvoorbeeld soorten van het genus *Leiodes* Latreille).

Anthrenocerus australis Hope, 1843 (Dermestidae)

De Australische tapijtkever is vanuit Australië onder meer ingevoerd in Canada, Engeland en Nederland. De eerste Nederlandse melding van deze kever kwam van Meeuse (1950). Meeuse was een medewerker van TNO, die enkele kevers verkreeg uit larven, vermoedelijk afkomstig van een Engelse partij wollen garens. In 1962 vermeldt van der Wiel vindplaatsen uit Amsterdam, Arnhem, Colmond, Delft, Eindhoven en Tilburg. Hij vermeldt het niet, maar de vondsten stammen, gezien de context, vermoedelijk alle uit huizen. Ik kan daar nog een vondst uit Den Haag, december 1985, aan toevoegen. Hier verzamelde ik in mijn eigen woning een exemplaar in een tapijt dat meer dan tien jaar op zolder had gelegen. Tot mijn verrassing vond ik *A. australis* ook, op 20.VII.1989, in één exemplaar, in Oost-Maarland (Zuid-Limburg), gezeten op een bloem in een bloemrijk veldje (geen tuin). Het dichtstbijzijnde huis lag op circa 30 m van de vindplaats. Soorten van het genus *Anthrenocerus* zijn door de behaarde dekschilden te onderscheiden van de verwante *Anthrenus*-soorten, die met schubben bedekte dekschilden hebben. *Anthrenocerus australis* werd al door Brakman (1966) als ingeburgerd beschouwd, hoewel in de literatuur het bewijs daarvoor ontbrak. De hierboven vermelde vondsten vormen een aanwijzing voor inburgering van deze soort.

Literatuur

- Allen, A.A. 1958. *Carpophilus marginellus* Motsch. (Co. Nitidulidae) established out of doors in Southern England. – Entomologist's Monthly Magazine 94: 70.
- Brakman, P. 1963. Korte coleopterologische Notities VI. – Entomologische Berichten, Amsterdam 23: 202-214.
- Brakman, P.J. 1966. Lijst van Coleoptera van Nederland en het omliggend gebied. – Monografiën van de Nederlandsche Entomologische Vereniging 2: 1-219.
- Kerstens, G. 1956. Bestimmungstabelle der *Tachyporus*-Arten Deutschlands. – Entomologische Blätter für Biologie und Systematik der Käfer 52: 75-87.
- Meeuse, A.D.J. 1950. The Australian Carpet Beetle, *Anthrenocerus australis* (Hope) (Coleoptera (Dermestidae - Anthrenini) in the Netherlands. – Entomologische Berichten, Amsterdam 13: 161-162.
- Oude, J. de 1999. Naamlijst van de glanskevers van Nederland en het omliggend gebied (Coleoptera: Nitidulidae & Brachypteridae). – Nederlandsche Faunistische Mededelingen 8: 11-32.
- Spornraft, K. 1992. 50. Familie: Nitidulidae. – In: G.A. Lohse & W.H. Lucht (Red.), Die Käfer Mitteleuropas: 13: 2. Supplementband mit Katalogteil.
- Vorst, O. 1992. Enige Staphylinidae nieuw voor de Nederlandse fauna (Coleoptera). – Entomologische Berichten, Amsterdam 52: 101-103.
- Wiel, P. van der 1962. Bijdrage tot de kennis der Nederlandsche kevers V. – Entomologische Berichten, Amsterdam 22: 169-178.

SUMMARY

Interesting records of beetles in The Netherlands (Coleoptera: Staphylinidae, Nitidulidae, Dermestidae)

Tachyporus quadriscolatus Pandellé, 1869 has been recorded for the second time in the Netherlands at Arcen and Velden, province of Limburg. After 27 years, a third record of *Carpophilus marginellus* Motschulsky, 1858 can be reported from St. Geertruid, in the southern part of the province of Limburg. One specimen was found outdoors, in a wood. One specimen of *Anthrenocerus australis* Hope, 1843 was also found outdoors, in Oost-Maarland also in southern Limburg, sitting on a flower in a meadow.

F.C.F. Sterrenburg
Bavoylaan 6
2594 BT Den Haag

**DE INVLOED VAN RECENTE OVER-
STROMINGEN OP HET VERSPREIDINGS-
PATROON VAN DE PISSEBED *ELUMA
PURPURASCENS* IN ZEELAND (CRUSTACEA:
ISOPODA: ONISCOIDEA)**

Matty Berg & Annemarie Kroon

Tempelman & Berg (1997) vatten de kennis samen over de verspreiding en oecologie van *Eluma purpurascens* Budde-Lund, 1885 in Nederland. De soort komt alleen in Zeeland voor en blijkt daar een merkwaardig verspreidingspatroon te hebben. Er zijn vindplaatsen bekend van Zeeuws-Vlaanderen en Noord- en Zuid-Beveland, maar niet van Schouwen-Duiveland en Walcheren. De soort lijkt, behalve een lichte voorkeur voor kleigronden, geen speciale eisen te stellen aan zijn leefmilieu. Dit idee wordt bevestigd door de waarneming dat *E. purpurascens* samen voorkomt met pissebedsoorten van het strand, van de spatzone, van de natte biotopen en van de rulle klei. Tevens wordt hij aangetroffen in de buurt van een pissebed die obligaat gebonden is aan mierennesten. De vraag is nu: ontbreekt deze weinig kritische soort inderdaad in delen van Zeeland, en zo ja, wat is daarvoor de verklaring? In januari 1999 werd een driedaags bezoek gebracht aan Schouwen-Duiveland om meer gegevens te verzamelen om zo deze vraag beter te kunnen beantwoorden. Op 23 locaties, waar slootoevers, hellingen van dijken, bosjes en bermen grondig werden doorzocht, ontbrak de pissebed. Echter, op de voormalige zeedijk van de Grevelingen, 2,5 km ten oosten van Brouwershaven, werd *E. purpurascens* in grote aantallen aangetroffen. Over een afstand van 3 km is de pissebed hier buitendijks aanwezig. Hij bevindt zich halverwege de helling van de zeedijk, onder stronken en afgevalen takken en onder wortelmatten op steen en beton. De afstand tot het stilstaande zoute water van de Grevelingen bedroeg gemiddeld enkele meters. Daarnaast werden enkele exemplaren gevonden aan de binnenzijde van de dijk onder een plank langs een duiker in een sloot.

De plaatselijke omstandigheden komen overeen met die van eerdere vindplaatsen en ook de begeleidende pissebedsoorten wijken niet af van die in de lijst gepubliceerd door Tempelman & Berg (1997). Buitendijks werd *E. purpurascens* begeleid door *Porcellio scaber* Latreille, 1802, *Oniscus asellus* Linnaeus, 1758, *Philoscia muscorum* (Scopoli, 1763), *Trichoniscus pusillus* Brandt, 1833 en *Armadillidium vulgare* (Latreille, 1802) (de vijf algemene soorten in Nederland) en *Haplophthalmus mengii* (Zaddach, 1844). Binnendijks werd tevens *Trichoniscoides sarsi* Patience, 1908 waargenomen. Deze soorten waren al van Schouwen-Duiveland bekend (Berg 1996). De nieuwe vindplaats op Schouwen-Duiveland ligt circa 18 km ten noordoosten van de tot nog toe meest noordelijke locatie in Europa (de Oostnol bij Wemeldinge). Het bodemtype bij Brouwershaven vertoont een grote overeenkomst met dat van andere locaties met grote aantallen individuen *E. purpurascens* (tabel 1). In alle gevallen zijn het zeekleigronden die volgens De Bakker & Schelling (1966) geclassificeerd kunnen worden als kalkrijke, uit zware zavel tot lichte klei bestaande poldervaaggronden. Op de resterende locaties, met een klein aantal individuen, is vooral kalkhoudend, meestal grof, zand te vinden. Kalk is voor pissebedden van belang voor de opbouw van het exoskelet. Afwezigheid van kalkhoudende zavel of klei verklaart de afwezigheid van *E. purpurascens* op het westelijk deel van Schouwen-Duiveland, het westelijk deel van Zuid-Beveland en Goes en omgeving en het zuidoostelijk deel van Tholen.

Verklaring van het verspreidingspatroon

Tijdens het bezoek aan Schouwen-Duiveland viel het ons op dat *E. purpurascens* ontbreekt op locaties die op het eerste gezicht geschikt lijken voor de soort. Op het oostelijk deel van Schouwen-Duiveland is kalkrijke jonge tot oude zeeklei de dominante grondsoort. Waarom is de verspreiding dan toch beperkt tot het noordoostelijke puntje van het schiereiland? Met uitzondering van Pyramide liggen alle vind-

Vindplaatsen	UTM-coördinaten	aantal individ.	Bodemtype	Bodemtype orde	Bodemtype subgroep	Afstand tot zout water
Brouwershaven	ET6532	30	Zeekleigronden	Vaaggronden	Kalkrijke poldervaaggronden	< 100 m
Brouwershaven	ET6632	40	Zeekleigronden	Vaaggronden	Kalkrijke poldervaaggronden	< 100 m
Brouwershaven	ET6732	25	Zeekleigronden	Vaaggronden	Kalkrijke poldervaaggronden	< 100 m
Jacobahaven	ET4716	1	Kalkhoudende zandgronden	Vaaggronden	Vlakvaaggronden	< 100 m
Jacobahaven	ET4816	13	Zeekleigronden	Vaaggronden	Kalkrijke poldervaaggronden	300 m
Wissenkerke	ET5216	55	Zeekleigronden	Vaaggronden	Kalkrijke poldervaaggronden	< 100 m
Vlissingen	ET3701	1	Zeekleigronden	Vaaggronden	Kalkrijke poldervaaggronden	< 100 m
Vlissingen	ET3701	2	Kalkhoudende zandgronden	Vaaggronden	Duinvaaggronden	< 100 m
Vlissingen	ET3800	1	Kalkhoudende zandgronden	Vaaggronden	Duinvaaggronden	< 100 m
Dishoek	ET3602	4	Kalkhoudende zandgronden	Vaaggronden	Duinvaaggronden	< 100 m
Sas van Goes	ET6410	50	Zeekleigronden	Vaaggronden	Kalkrijke poldervaaggronden	< 100 m
Sloegebied	ET4901	1	Zeekleigronden	Vaaggronden	Kalkrijke poldervaaggronden	1000 m
Borssele	ES4998	3	Kalkhoudende zandgronden	Vaaggronden	Duinvaaggronden	< 100 m
Borssele	ES4998	32	Zeekleigronden	Vaaggronden	Kalkrijke poldervaaggronden	200 m
Nieuwesluis	ES3595	30	Kalkhoudende zandgronden	Vaaggronden	Vlakvaaggronden	< 100 m
Nieuwvliet-bad	ES2892	15	Zeekleigronden	Vaaggronden	Kalkrijke poldervaaggronden	500 m
Cadzand-bad	ES2891	25	Zeekleigronden	Vaaggronden	Kalkrijke poldervaaggronden	1300 m
't Zwin	ES2591	1	Kalkhoudende zandgronden	Vaaggronden	Vlakvaaggronden	200 m
Pyramide	ES4683	4	Zeekleigronden	Vaaggronden	Kalkrijke poldervaaggronden	6300 m

Tabel 1

De vindplaatsen van *E. purpurascens* in de provincie Zeeland. Voor iedere vindplaats is het aantal individuen, het bodemtype en de afstand tot zout water gegeven. De bodemclassificatie is volgens De Bakker & Schelling (1966).

Table 1

The records of *E. purpurascens* in the province of Zeeland. For each of the sites the number of individuals, soil type, and distance to salt water is given. Soil type classification is according to De Bakker & Schelling (1966).

plaatsen op minder dan 1 km, het merendeel zelfs op minder dan 100 m, afstand van de kust (tabel 1). *Eluma purpurascens* is gevonden op dijken en strekdammen, in duintjes, tussen houtsnippers in houtwallen, in slootkanten en langs weilanden (Tempelman & Berg 1997). De vindplaatsen hebben twee dingen met elkaar gemeen; ze steken meestal boven het omringende landschap uit en ze liggen in het zogenaamde Nieuwland.

Nieuwland wordt gevormd door delen van Zeeland die door indijking pas na 1200 AD zijn ontstaan (Berendsen 1997). Dit nieuw ingedijkte land bestaat uit zandige, kalkrijke sedimenten waaruit het veen in de ondergrond door erosie is verdwenen. Dit in tegenstelling tot Oudland, waar de veen- en klei-op-veengebieden sterk zijn ingeklonken. Als gevolg hiervan ligt het Oudland relatief lager dan het Nieuwland. In het Oudland komen vooral kalkarme poldervaaggronden voor, hoewel op kreekruggen kalkrijk zand aan het oppervlak komt.

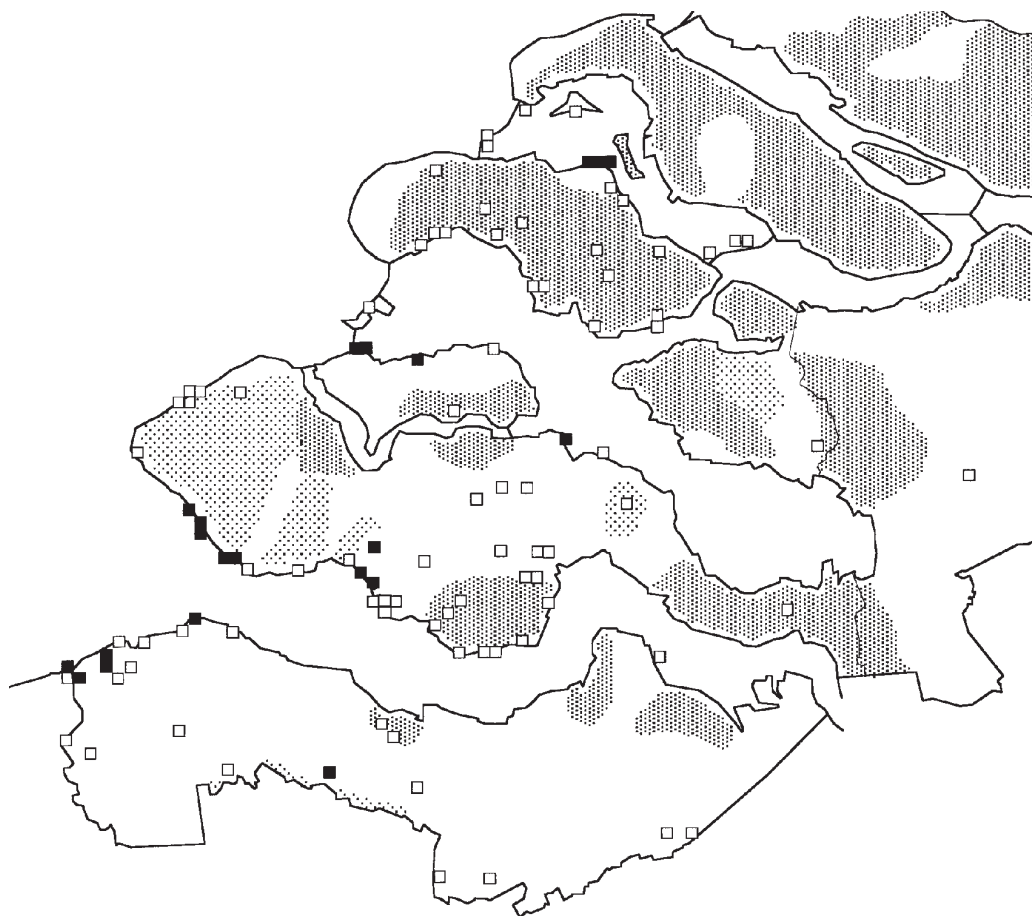
Bijna geheel Zeeuws-Vlaanderen, Noord-Beveland, het westen en oosten van Zuid-Beveland, delen van Duiveland, Tholen, St. Philipsland, Overflakkee, Noordwest-Brabant en grote delen van Putten behoren tot het 'geschikte' Nieuwland. Toch ontbreekt *E. purpurascens* in delen van bovengenoemde streken. Bladerend in het boek 'Landschappelijk Nederland' van Berendsen (1997) viel ons oog op een kaartje van Zeeland. Op dit kaartje zijn de gebieden in Zeeland aangegeven die tijdens de watersnoodramp van februari 1953 door het zoute water werden overstroomd. Niet alleen tijdens de stormvloed van 1953, maar ook tijdens de Tweede Wereldoorlog in oktober 1944 (De Jong 1980), hebben grote delen van Zeeland onder water gestaan. Is het verspreidingspatroon van *E. purpurascens* te verklaren aan de hand van de inundaties die Zeeland heeft gekend? In figuur 1 worden het inundatiepatroon, de tot nu toe bezochte plaatsen en de vindplaatsen van *E. purpurascens* aangegeven. Wat opvalt is dat *E. purpurascens* ontbreekt op plaatsen die tijdens de veertiger en/of vijftiger jaren door zout water overspoeld werden.

De gebieden waarin *E. purpurascens* voorkomt, delen van het Nieuwland (0,5-1,5 m boven NAP) en boven het omringende land uitstekende landschapselementen, zijn door hun hoge ligging indertijd niet overstroomd. Bovendien zijn de grondwaterstanden van het Nieuwland betrekkelijk laag en is de bodem goed doorlatend, waardoor de grond door percolerend regenwater ontzilt kan worden.

De gegevens wijzen op het mogelijk belang van overstroming, in combinatie met de kalkrijkdom van de bodem, voor het verklaren van het verspreidingspatroon van deze soort. Het feit dat *E. purpurascens* vaak minder dan 100 meter van zout water wordt gevonden (tabel 1) geeft aan dat een zekere mate van zoutspray door de soort getolereerd wordt. Echter, fysiologisch kunnen landpissebedden, met uitzondering van *Ligia oceanica* (Linnaeus, 1767), een hoge saliniteit niet verdragen. Bovendien heeft verzilting een nadelig effect op de structuur en op de zuurgraad van de bodem. Na inundatie klinkt de bodem in tot een compact geheel en de zuurgraad gaat sterk omhoog (Locher & De Bakker 1993). Dit heeft, indirect, een nadelig effect op pissebedden.

Voor de greppelsprinkhaan, *Metrioptera roeselii* (Hagenbach, 1822), heeft Kleukers (1990) laten zien dat de vormingsgeschiedenis van Zeeland en de inundatie in oktober 1944 een rol kunnen spelen bij het verklaren van de afwezigheid van deze soort op Walcheren. Zowel het geringe kolonisatievermogen van *M. roeselii* als het niet tolerant zijn van de eieren tegen onderdompeling in zout water kan het ontbreken verklaren. Het is opvallend dat het verspreidingspatroon van de kleinere 'kleipissebedjes', *Trichoniscus pygmaeus* Sars, 1899, *Trichoniscoides albidus* (Budde-Lund, 1880) en *T. sarsi* Patience, 1908, *Metatriconiscoides leydigii* (Weber, 1881) en *H. mengii* (Zaddach, 1844), in Zeeland dezelfde tendens laten zien als dat van *E. purpurascens*. Deze kleine en trage soorten zijn redelijk gevoelig voor uitdroging en osmotische stress en staan bekend als slechte kolonisatoren.

Helaas zijn er geen gegevens bekend over de verspreiding van *E. purpurascens* van voor de over-

Figuur 1

De verspreiding van *Eluma purpurascens* in de provincie Zeeland. De open vierkantjes geven de bezochte 1x1 km-hokken aan, de dichte vierkantjes de locaties waar de soort is waargenomen. De arceringen geven de gebieden aan die in de veertiger of vijftiger jaren onder zout water hebben gestaan.

Figure 1

The records of *Eluma purpurascens* in the province of Zeeland. Open squares indicate the visited 1 km-squares, black squares the sites where the species is recorded. The striped areas indicate the areas which have been inundated with salt water during the forties or fifties.

stromingen in 1944 en 1953. We kunnen dan ook niet met zekerheid stellen dat de overstromingen verantwoordelijk zijn voor de huidige verspreiding van de soort in Zeeland. Op basis van de bodemkaart van Nederland en informatie over het overstromingspatroon is te voorspellen waar *E. purpurascens* kan voorkomen (fig. 1). Op kalkrijke kleigronden die (deze eeuw) niet overstromd zijn geweest, zou *E. purpurascens* te

vinden moeten zijn. Volgens de hypothese zou *E. purpurascens* voor moeten komen rond en ten zuiden van Middelharnis op Goeree-Overflakkee, provincie Zuid-Holland, en in grote delen van Zeeuws-Vlaanderen. Het grootste deel van St Philipsland en Tholen bestaat uit Nieuwland maar is overstromd geweest en *E. purpurascens* wordt daar niet verwacht. Deze gebieden zijn nog niet bezocht en inventarisatie moet uitwijzen of

de hypothese klopt. De voorlopige resultaten laten zien dat bij het bestuderen van verspreidingspatronen van soorten de geschiedenis van het onderzoeksgebied in beschouwingen moet worden genomen.

Dankwoord

David Tempelman wordt bedankt voor de aanvullende waarnemingen van *Eluma* uit Vlissingen en omgeving.

Literatuur

- Berendsen, H.J.A. 1997. Landschappelijk Nederland. – Van Gorcum, Assen.
- Berg, M.P. 1996. Preliminary atlas of the terrestrial Isopoda of the Netherlands. – Vrije Universiteit, Amsterdam. [Report D9605]
- De Bakker, H. & J. Schelling 1966. Systeem van bodemclassificatie voor Nederland. – Pudoc, Wageningen.
- De Jong, L. 1980. Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog; deel 10a (eerste helft). – Nijhoff, 's Gravenhage.
- Kleukers, R.M.J.C. 1990. Het voorkomen van *Metrioptera roeselii* in Zeeland. – Nieuwsbrief Saltabel 3: 18-22.
- Locher, W.P. & H. de Bakker 1993. Bodemkunde van Nederland. Deel 1: Algemene bodemkunde. – Malmberg, Den Bosch.
- Tempelman, D. & M.P. Berg 1997. *Eluma purpurascens*, nieuw voor de Nederlandse fauna (Crustacea: Isopoda: Oniscoidea). – Nederlandse Faunistische Mededelingen 7: 35-38.

SUMMARY

The influence of recent inundations on the distribution pattern of the isopod *Eluma purpurascens* in the province of Zeeland (Crustacea: Isopoda: Oniscoidea)

Small scale mapping of *Eluma purpurascens* Budde-Lund, 1885 in the province of Zeeland revealed a remarkable distribution pattern. The species proved to be absent in parts which have been inundated during and after the second world war. This study shows that for the interpretation of distribution patterns

the history of the study area should be considered.

M.P. Berg, Vrije Universiteit,
Vakgroep Oecologie en Oecotoxicologie,
sectie Bodemoecologie
De Boelelaan 1087
1081 HV Amsterdam

A. Kroon
Charlotte Brontëstraat 32
1102 XE Amsterdam

**PORCELLIUM CONSPERSUM, EEN IN
NEDERLAND ZEER ZELDZAME
LANDPISSEBED VAN VOCHTIGE BOSSEN
(CRUSTACEA: ISOPODA: ONISCOIDEA)**

Martin Soesbergen

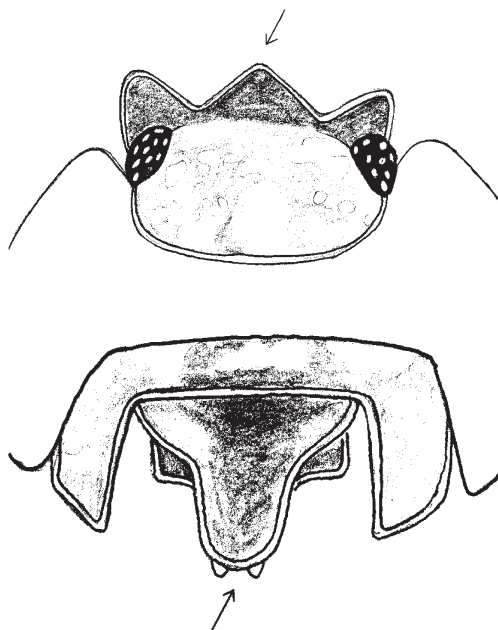
Porcellium conspersum (Koch, 1835) is een pissebed met een Centraal-Europese verspreiding, die voorkomt in Denemarken, Nederland, België, Frankrijk, Duitsland, Zwitserland, Hongarije, Tsjechië, Roemenië, Letland en Polen (Holthuis 1956, Vandel 1962). In Nederland bereikt de soort de westrand van het areaal en is hier beperkt tot Zuid- en Midden-Limburg (Berg 1997). Er bestaat een onbevestigde vondst van Vasse (Twente) uit 1986 (pers. obs.), maar dit exemplaar is verloren gegaan.

Volgens de literatuur is *P. conspersum* vijftig jaar geleden voor het laatst in ons land waargenomen. Twintig jaar geleden (in 1977) blijkt deze soort echter nog door M. Roos in het Gerendal (bij Oud-Valkenburg) in Zuid-Limburg verzameld te zijn (det. M. Berg, col. RMNH). Onlangs werden verschillende vruchteloze excursies in Zuid-

Limburg ondernomen, waaronder een bezoek aan het Gerendal. *Porcellium conspersum* leek dan ook als uitgestorven te mogen worden beschouwd, temeer omdat de soort eenvoudig te herkennen is. De mediane lob aan de voorrand van de kop is driehoekig (fig. 1) en het telson is breed afgerond (fig. 2). Daarnaast is opvallend dat het dier zich tot een onvolkomen gesloten bolletje kan oprollen, waarbij de antennen naar buiten gevouwen blijven.

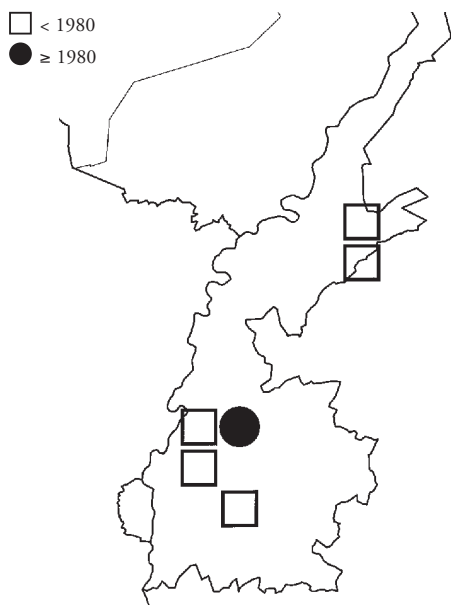
Op 15 juni 1998 werd ten westen van Schinnen, vlak bij de ingang van de NAVO-basis toch nog een exemplaar van deze soort gevangen (opgenomen in collectie AquaSense). *Porcellium conspersum* blijkt dus toch niet uitgestorven in ons land. In figuur 3 staan de Nederlandse vondsten samengevat.

De soort heeft een voorkeur voor vochtige bossen (Gruner 1966, Polk 1959). De biotoop bij Schinnen bestond uit een aangeplant essenbosje op vochtige tot natte kleigrond met een begroeiing van brandnetel. Hier kwamen de volgende andere pissebedden voor: *Porcellio scaber* Latreille, 1802, *Oniscus asellus* Linneus, 1758, *Philoscia muscorum* (Scopoli, 1763), *Trichoniscus pusillus* Brandt, 1833

Figuur 1
Kop van *Porcellium conspersum* in bovenaanzicht, met driehoekige mediane lob. Tekening M. Soesbergen.
Figure 1
Head of *Porcellium conspersum* in dorsal view, with triangular median lobe. Drawing M. Soesbergen.

Figuur 2
Achterlijfspunt van *Porcellium conspersum* in bovenaanzicht, met breed afgerond telson. Tekening M. Soesbergen.
Figure 2
Tip of abdomen of *Porcellium conspersum* in dorsal view, with broadly rounded telson. Drawing M. Soesbergen.

Figuur 3
Vondsten van *Porcellium conspersum* in Nederland (5 x 5 kilometerhokken Amersfoortgrid).

Figure 3
Records of *Porcellium conspersum* in The Netherlands (5 kilometersquares of the Amersfoortcoordinate-grid).

en *Ligidium hypnorum* (Cuvier, 1792). Ook de andere Nederlandse exemplaren zijn afkomstig uit vochtige bossen: 9-VIII-1946, Sint Gerlach (gem. Houthem) op een moerassige plaats in het Ravensbosch, 25-IX-1948, Herkenbosch, Roedebroek, een bos ten oosten van het Herkenboscher ven, 30-IX-1948, Vlodrop, in het park van het St. Ludwigscollege en 20-IX-1950 in een vochtig bos te Hulslen bij Geulle (Holthuis 1956). Op 25-IX-1995 werd ook in Tsjechië een exemplaar van deze soort gevonden in een vochtig bos langs een beek (pers. obs., col. AquaSense). Op het eerste gezicht lijkt *P. conspersum* karakteristiek voor oude, natuurlijke, vochtige bossen. De vondst in het park van het St. Ludwigscollege en de huidige vondst in een aangeplant perceel essen geven aan dat de soort ook onder meer synantropische omstandigheden kan voorkomen. Het essenbosje ligt op een plek bij de Geleenbeek

waar vroeger waarschijnlijk de onderste delen van het hellingbos van de Lippenberg gestaan heeft. Wellicht dat dit soort plekken kansrijk zijn om deze soort vaker aan te treffen.

Literatuur

- Berg, M.P. 1997. Naamlijst van de Nederlandse landpissebedden (Crustacea: Isopoda: Oniscoidea).
– Nederlandse Faunistische Mededelingen 7: 31-34.
- Berg, M.P. & H. Wijnhoven 1997. Landpissebedden, een tabel voor de landpissebedden (Crustacea; Oniscoidae) van Nederland en België.
– Wetenschappelijke Mededelingen KNNV 221: 1-80.
- Gruner, H.-E. 1966. Krebstiere oder Crustacea V. Isopoda. – Die Tierwelt Deutschlands 53 (2): 151-327.
- Holthuis, L.B. 1956. Isopoda en Tanaidacea (KV).
– Fauna van Nederland 16: 1-280.
- Polk, Ph. 1959. De land-pissebedden (Isopoda Oniscoidea) van België en Nederland.
– Wetenschappelijke Mededelingen KNNV 31: 1-12.
- Vandel, A. 1962. Isopodes terrestres (deuxième partie).
– Faune de France 66: 418-747.

SUMMARY

Porcellium conspersum, a very rare Dutch isopod from humid forests (Crustacea: Isopoda: Oniscoidea)

Porcellium conspersum (Koch, 1835) was thought to be extinct in The Netherlands. The last records dated back from 1977. In 1998 one specimen was captured near Schinnen in the southern part of the province of Limburg. The species seems to be characteristic of old, natural, humid forests but two of the five Dutch sites have a more synanthropic character.

M. Soesbergen
AquaSense
Postbus 95125
1090 HC Amsterdam

Met dank aan Matty Berg voor de aanvullende waarnemingen.

**PEMPHREDON MONTANA, EEN NIEUWE
GAAFWESP VOOR NEDERLAND
(HYMENOPTERA: SPHECIDAE)**

Henny Wiering

Uit Nederland waren tot nu toe acht soorten van het graafwespengeslacht *Pemphredon* bekend. Daar is nu een negende bijgekomen. Jan van Arkel uit Amsterdam ving tussen 15 en 30 juli 1998 in De Hoogte twee mannetjes en twee vrouwtjes van een soort die hij met Klein (1997) determineerde als *P. montana* Dahlbom, 1845. Hij vroeg mij deze determinatie te controleren. Ik kon zijn exemplaren vergelijken met dieren die ik in de Franse Alpen had verzameld. Zijn determinatie was correct.

De Hoogte (amersfoortcoördinaten 204-538) is een gehucht nabij Eesveen in het uiterste noorden van Overijssel. Dollfuss (1995) noemt *P. montana* een holarctische soort van noordelijke streken en van gebergten. Zij is gevonden van Frankrijk over Noord-Italië en Slovenië tot in Japan en de landen ten noorden daarvan, evenwel niet in Engeland. Voorts is zij gevonden in de Verenigde Staten en Canada. Klein (1997) vermeldt haar ook uit België (Ardennen) en Luxemburg. De vondst in Nederland komt dan ook niet onverwacht. Het merkwaardige is dat Jan van Arkel deze *Pemphredon* nestelend in het isolatiemateriaal van een stacaravan vond. Ook Klein (1997) noemt zo'n nestplaats.

Literatuur

- Dollfuss, H. 1995. A worldwide revision of *Pemphredon* Latreille 1796 (Hymenoptera, Sphecidae). – Linzer Biologische Beiträge 27: 905-1019.
- Klein, W. 1997. De graafwespen van de Benelux. Hymenoptera, Sphecidae, determineertabellen. – Jeugdbondsuitgeverij, Utrecht.

SUMMARY

Pemphredon montana, new to The Netherlands (Hymenoptera: Sphecidae)
In 1998 *Pemphredon montana* Dahlbom, 1845

was recorded for the first time in The Netherlands. The species was found nesting in the insulating material of a caravan in the northernmost part of the province of Overijssel.

H. Wiering
Instituut voor Systematiek en Populatiebiologie
(Zoölogisch Museum)
Plantage Middenlaan 64
1018 DH Amsterdam

**NIEUWE EN OUDE VINDPLAATSEN VAN DE
ROOFVLIEG *MACHIMUS COWINI* IN
NEDERLAND (DIPTERA: ASILIDAE)**

Menno Reemer

De roofvlieg *Machimus cowini* (Hobby, 1943) lijkt sterk op de in Nederland algemeen voorkomende *M. cingulatus* (Fabricius, 1781). De soorten zijn zelfs lange tijd als synoniem beschouwd. Uit een onderzoek naar de taxonomische status van *M. cowini* bleek echter dat het hier gaat om een aparte soort (Speight 1987). De soort is bekend uit Duitsland, Frankrijk, Hongarije, Ierland en het Britse eiland Man. Een door Speight (1988) uitgevoerde controle van Nederlands materiaal van *M. cingulatus* leverde één exemplaar op: een in 1970 op Ameland verzameld mannetje (collectie Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, RMNH). Onlangs zijn in andere collecties nog enkele Nederlandse exemplaren van deze zeldzame soort gevonden, zowel van oude als recente vindplaatsen. Onderzocht zijn de collecties van het Nationaal Natuurhistorisch Museum te Leiden (RMNH), het Zoölogisch Museum Amsterdam (ZMA) en de privécollecties van V. Kalkman (Oegstgeest), R. Kleukers (Nijmegen) en M. Reemer (Amsterdam).

Tabel 1 geeft in chronologische volgorde een overzicht van alle tot nu toe bekende exemplaren van *M. cowini* uit Nederland. In figuur 1 zijn de vindplaatsen in kaart gebracht. Deze zijn geconcentreerd in twee gebieden: Ameland en uiterwaarden in de omgeving van Nijmegen. Gezien de spreiding van de vangsten over verschillende jaren zijn hier vermoedelijk populaties aanwezig. De verspreiding van zustersoort *M. cingulatus* is heel anders: deze soort komt overal op de binnenlandse zandgronden voor en sporadisch in de duinen, maar is nooit op de Waddeneilanden gevonden (Van Veen 1996). Ook in vliegtijd lijken de soorten iets te verschillen. *M. cowini* is drie keer in juni gevangen, terwijl *M. cingulatus* nog nauwelijks uit deze maand bekend is.

Figuur 1
Vindplaatsen van *Machimus cowini* in Nederland.
Figure 1
Localities in which *Machimus cowini* was found in the Netherlands.

De biotoop op de vindplaatsen bij Nijmegen bestaat uit kruidenrijk grasland en rivierduin in uiterwaarden langs de Waal. Van de overige vondsten is de biotoop niet bekend, maar de vindplaats 'Middelaar' betreft ook een uiterwaard. De Amelandse exemplaren komen waarschijnlijk alledrie uit de duinen. Deze biotopen vertonen een opvallende overeenkomst met de biotopen elders in Europa. In Ierland en op het eiland Man is de soort in kustduinen gevonden, in Duitsland langs de Rijn en in Hongarije langs het Balatonmeer (Speight 1987). De biotoop op een Franse vindplaats bestaat uit bos met grote stukken kaal zand.

Het zou zeer interessant zijn om te weten of *M. cowini* in Nederland ook in andere uiterwaarden en op andere Waddeneilanden voorkomt. Het is mogelijk dat er in andere collecties nog exemplaren van deze soort staan. De kleuring van de

vindplaats	Amersfoort- coördinaten	datum	aantal/sexe	leg	col
Middelaar, Mook	191-415	16-8-1960	1 vr	V. S. van der Goot	ZMA
Ameland, 1 km N van Nes	180-607	22-6-1970	1 mn	N. de Haas	RMNH
Ameland, Ballum	175-607	19-8-1980	1 vr	B. J. Lempke	ZMA
Ooijpolder	188-429	3-8-1997	1 mn, 1 vr	R. Kleukers	R. Kleukers
Groenlanden	189-430	19-6-1998	1 mn	M. Reemer	M. Reemer
Weurtse Buitenlanden	184-431	8-8-1998	1 mn	R. Kleukers	R. Kleukers
Ameland, Nes	180-607	22-6-1999	1 mn	V. Kalkman	V. Kalkman

Tabel 1
 Vangsten van *Machimus cowini* in Nederland.
 Table 1
 Records of *Machimus cowini* in The Netherlands.

dijen is een betrouwbaar determinatiekenmerk (pers. med. M. Smart), maar het is bij mannetjes aan te bevelen om ook naar de genitaliën te kijken. Malcolm Smart en Alan Stubbs bereiden een publicatie voor waarin een aanvullend structuurkenmerk wordt gegeven, dat ook voor de vrouwtjes bruikbaar is.

Hier wil ik Roy Kleukers bedanken voor het ter beschikking stellen van zijn roofvliegencollectie en Vincent Kalkman voor de meest recente vangst van de soort op Ameland. Malcolm Smart leverde informatie over de determinatiekenmerken. Mark van Veen was behulpzaam bij de determinaties. Ben Brugge en Peter van Helsdingen hielpen bij het onderzoek aan de museumcollecties.

Literatuur

Speight, M. C. D. 1987. Re-affirmation of the status of *Machimus cowini* (Diptera: Asilidae), as a separate species, with a key to distinguish the male from males of some related species. – Irish Naturalists' Journal 22: 296-304.

Speight, M. C. D. 1988. *Machimus cowini* in the Netherlands (Diptera: Asilidae). – Entomologische Berichten, Amsterdam 48: 16-17.

Veen, M. P. van 1996. De roofvliegen van Nederland. – Wetenschappelijke Mededeling KNNV 216: 1-121.

SUMMARY

New and old records of the robberfly *Machimus cowini* in the Netherlands (Diptera: Asilidae)

Until recently, *Machimus cowini* (Hobby, 1943) was known from just one record in the Netherlands. An examination of Dutch specimens of the similar *M. cingulatus* revealed specimens of *M. cowini* from five new localities. The records are concentrated on the island Ameland and along the rivers Waal and Maas. On Ameland, *M. cowini* probably occurs in coastal dunes. Near Nijmegen the species was found in grassy vegetation on floodplains and on riverdunes near the river.

M. Reemer
 EIS-Nederland
 Postbus 9517
 2300 RA Leiden
 e-mail: Reemer@naturalis.nnm.nl

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

De Nederlandse Faunistische Mededelingen publiceert artikelen en korte mededelingen over ongewervelde dieren in Nederland. Het tijdschrift is het publicatiemedium voor de werkgroepleden van EIS-Nederland en andere onderzoekers, met als doel het leveren van een bijdrage aan de kennis van de Nederlandse biodiversiteit.

De volgende onderwerpen komen in aanmerking voor opname: faunistiek en ecologie van een soort of soortgroep, naamlijsten, korte monografieën, determinatietabellen etc. Naast korte stukken kunnen ook grotere artikelen (eventueel als extra nummer) worden gepubliceerd. Ook kan een geografische ingang gekozen worden (bespreking van de fauna van een gebied), mits de gegevens in een landelijke context worden geplaatst. De voorkeur gaat uit naar rijk geïllustreerde artikelen waarin verschillende aspecten naar voren komen: bijvoorbeeld verspreiding, biologie, ecologie en/of bescherming. Het gepresenteerde moet nieuwe gegevens bevatten, of op een nieuwe manier gebundeld zijn. In de rubriek 'Waarnemingen en Mededelingen' is ook plaats voor overzichten van elders gepubliceerde gegevens.

Manuscripten worden zowel digitaal als uitgeprint (met alle illustraties en tabellen) aangeleverd. De teksten dienen vrijwel zonder opmaak aangeleverd te worden in een van de gebruikelijke tekstverwerkers (Word, Wordperfect) onder Windows of Macintosh. Gebruik één lettertype in één lettergrootte; laat de tekst links uitlijnen, zonder afbreken, inspringen, centreren, etc.; gebruik zeker geen automatisch genummerde lijsten, noten e.d. Alleen wetenschappelijke soort- en genusnamen dienen gecursiveerd te worden. Speciale tekens voor mannetjes en vrouwtjes dienen weergegeven te worden als respectievelijk \$ en #.

Diagrammen, tabellen en digitale figuren worden in aparte documenten geplaatst. Tabellen dienen zonder opmaak aangeleverd te worden, de kolom

men slechts gescheiden door één tab (zeker geen spaties gebruiken!). Illustraties bij voorkeur als origineel aanleveren, eventueel digitaal. Digitale bestanden bij voorkeur in TIFF-formaat met een hoge resolutie.

Voor de opbouw van artikelen, zie een recent nummer (vanaf nummer 8). De artikelen zijn gesteld in het Nederlands, bij een duidelijke internationale context in het Engels. Elk artikel wordt vooraf gegaan door een leader waarin de inhoud kort wordt samengevat. Ieder artikel dient voorzien te worden van een Engelstalige samenvatting. Bijschriften van figuren en tabellen worden in het Nederlands en Engels gesteld.

Soortnamen van ongewervelde dieren dienen ten minste éénmaal volledig met auteur en jaartal weergegeven te worden. Bij hogere planten en gewervelde dieren kan de auteursnaam weggelaten worden, als verwezen wordt naar een toegankelijk standaardwerk (bijvoorbeeld een recente versie van de Heukel's Flora van Nederland (Van der Meijden). Nederlandse namen beginnen met een kleine letter (zie verder de richtlijnen van het NIBI, Bionieuws 1997 (20): 16).

Referenties zijn conform de volgende voorbeelden opgebouwd. Let op de volledig uitgeschreven naam van het tijdschrift.

Stuivenberg, F. van 1997. Tabel en verspreidingsatlas van de Nederlandse Steninae (Coleoptera: Staphylinidae). – Nederlandse Faunistische Mededelingen 6: 1-60. [*artikel in tijdschrift*]

Ragge, D.R. 1965. Grasshoppers, crickets and cockroaches of the British Isles. – Warne, Londen. [*boek*]

Blackith, R. E. 1987. Primitive Orthoptera and primitive plants. – In: Baccetti, B. M. (red.), Evolutionary biology of orthopteroid insects. Ellis Horwood Limited, Chichester: 124-126. [*hoofdstuk in boek*]

